

אין לדון לכף חובה הצדיק גמור לעולם (רבינו יונה)

לימוד זכות

פתחא דסוגיא

אין לך אדם שאין לו שונאים, ויאמרו בדין יש לבא עליו חולי שכך וכך עשה ומוכירין עונותיו, ויש לחוש שמא למעלה ידינוהו על פי דבריהם, כמו שמצינו לעולם ידין אדם חברו לכף זכות, שכך דנין אותו למעלה. ועל שהצרכתי להזכיר לעולם ידין אדם חברו לזכות, רוצה אני לפרשו שקשה לי מהו שכך דנין אותו למעלה, וכי למעלה אין יודעים אם נתכוון לטובה או לרעה. אלא על דבר שאין מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו נאמר ומחשבות הלב אין אדם יודע אלא הקדוש ברוך הוא, ולפי שהקדוש ברוך הוא מרחם על בניו ומכסה על פשעיהם, אין מרת הדין נותנת לדונו לטובה עד שידונוהו לטובה מלמטה, שאז אם בא לתשלום שכרו בעולם הזה, לא יהרהרו הבריות אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא, שגם הם דנוהו לטובה, ואף אם היתה מחשבתו לטובה, לפעמים טוב בעיני המקום שידונוהו למטה לטובה, לכסות ממדת הדין ומן המקטרגים (שיטה מקובצת נדרים מ).

ביאורא דתלמודא

חוי' לבית דין – רחוק מבית דין. שמא בעוד שמוליכין אותו לבית הסקילה, ימצאו לו זכות ויפטר (רע"ב). **יש לי ללמד על עצמי זכות** – דאף על גב דבדבריו יש קצת ראייה הדומה לזכות, אין לו ראייה חזקה ליפטר עמה, בתוספת מעט זכות מחזירין (הון עשיר). **ובלבד שיש ממש בדבריו** – אבל פעם ראשונה ושניה מחזירין אותו אם אמר יש לי ללמד על עצמי זכות, ואפילו לא היה ממש בדבריו לפי שאנו אומרים מרוב הפחד שכח טענתו (פירוש המשניות להרמב"ם). **דנים אותו לכף זכות** – שכל שהוא מוחזק בחסיד, אפילו ראו בו מעשה שהדברים מוכיחים בו לחובה, אל תהרהר אחריו אלא השתדל לדונו לכף זכות, אחר שיש לך לדונו לזכות אף באפשר רחוק (מאיר"י). **תלמיד שאינו בדוק לרבי** – שאינו מכיר במדותיו, לסמוך עליו ולהניחה אצלנו (רש"י). **אירע קרי לרבי** – שהחסידיים היו מחמירים על עצמם, וסתם חסיד או רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה ברבי אלעי (ריטב"א). **העבודה כך היה** – דכך היה שבועתם העבודה לשמים (מהרש"א). **עשה לך רב** – שאפילו אתה יודע כמותו, עשה אותו רב עליך, מפני שאדם זכר מה שלמד מרבו יותר ממה שאדם לומד מעצמו (רבינו יונה). **וקנה לך חבר** – אפילו אתה צריך לקנותו בדמים יקרים ולפזר עליו ממון כדי שתקנה אהבתו (רע"ב). **והוי דן את כל האדם לכף זכות** – כשהדבר בכף מאזנים ואין לו הכרע לכאן ולכאן. כגון אדם שאין אנו יודעים ממעשיו אם צדיק אם רשע, ועשה מעשה שאפשר לדונו לזכות ואפשר לדונו לכף זכות (רע"ב).

ליקוטא דתלמודא

שנו רבותינו (סנהדרין מב:) גבי לימוד זכות אודות היוצא ליהרג: נגמר הדין מוציאין אותו לסוקלו. בית הסקילה היה חוי' לבית דין שנאמר הוצא את המקלל. אחד עומד על פתח בית דין והסודרין בידו, וסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו. אומר אחד יש ללמד עליו זכות הלה מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידן. ואפילו הוא אומר יש לי ללמד על עצמי זכות מחזירין אותו, אפילו ארבע וחמש פעמים, ובלבד שיש ממש בדבריו.

ואמרו חכמינו (שבת קכז:) גבי הדין לכף זכות שמשמים ידונוהו לכף זכות: תנו רבנן הדין חברו לכף זכות דנין אותו לזכות. מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל, ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו, למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו. ואמר להם בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני, אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני, אמרנו שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי. אמר להם העבודה, כך היה. ואתם, כשם שדנתוני לכף זכות, המקום ידין אתכם לכף זכות.

עוד אמרו רבותינו (שבועות ל) גבי החובה של אדם ללמד זכות על חברו: תנו רבנן בעדק תשפוט עמיתך, שלא יהא אחד יושב ואחד עומד, אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דברך. דבר אחר בעדק תשפוט עמיתך, הוי דן את חברך לכף זכות.

עוד שנינו (אבות פ"א מ"ו) גבי החובה לדון את כל האדם לכף זכות: יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות.

אור תורה

הוצא את המקלל אל מחוץ לפתחה וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אותו כל העדה. (ויקרא כד יד)

לא תעשו עול במשפט לא תשא פני כל ולא תהדר פני גדול בעדק תשפט עמיתך. (ויקרא יט טז)

לא תקם ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'. (ויקרא יט יח)

האידינא אליבא דשמעתא

מי מצווה לדון לכף זכות

מדברי הרמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה קע"ז) משמע שיש לכלל אדם לדון לכף זכות, וז"ל: 'ויש בו עוד שראוי לדון את חברו לכף זכות, ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב וחסד. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במקומות מפורזים מן התלמוד'. ע"כ. אמנם בהלכות דעות (פ"ה ה"ז) כתב שזוהי דרכו של תלמיד חכם, וז"ל: 'תלמיד חכם לא יהא צועק וצווח בשעת דבורו כבהמות וחיות, ולא יגביה קולו ביותר אלא דבורו בנחת עם כל הבריות, וכשידבר בנחת יזהר שלא יתרחק עד שיראה כדברי גסי הרוח, ומקדים שלום לכל האדם כדי שתהא רוחן נוחה הימנו, ודן את כל האדם לכף זכות'. ע"כ. ויש לבאר על פי מה שכתב החפץ חיים (באר מים חיים כלל ג סק"י) דאף אם מצד הדין אין חובה ללמד זכות, מכל מקום מידה טובה היא ללמד אף במקום שאין חובה, ולכך יש לומר דבהלכות דעות כתב הרמב"ם מצד הדין, ובספר המצוות כתב מצד המידות הטובות. והיעב"ץ (עץ אבות) פירש על משנה זו, דכוונתה לדון לכף זכות מי שלא ירצה לקבל עליו להיות רב, עם היותו ראוי והגון, וכן לא יחפוץ לקנות או להימכר לחבב, אל תדינהו לחובה כמונע בה, אלא הפוך בזכותו, שמא מפני בני אדם שאינם הגונים נמנע, או שמא אדם חלוש הטבע הוא, שאינו יכול לשאת עול הציבור.

האם מצוה זו היא מדאורייתא או מדרבנן

מדברי הרמב"ם שהובאו לעיל משמע שיש מי שאומר שהיא נכללת במצוות עשה של בצדק תשפוט עמיתך, אמנם במגן אבות לרשב"ץ (אבות פ"א מ"ו) משמע דהוי אסמכתא בעלמא, וז"ל: 'והוי דן את כל האדם לכף זכות כבר אמרו בפרק מפנין, שזה הוא מן הדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, וסמכו זה אל הפסוק שאמרו בצדק תשפוט את עמיתך. בפרק שבעות העדות, ויש לסמוך זה אל ואהבת לרעך כמוך. וכל הדין את חברו לכף זכות, דנין אותו למעלה לזכות'.

את מי ראוי לדון לכף זכות

מלשון המשנה (אבות פ"א מ"ו) שאמרו: 'הוי דן את כל האדם לכף זכות'. משמע כל האדם כפשוטו, וכן כתב רש"י שם,

עומקא דסוגיא

א. גבי טעם הדבר שיש לדון האדם לכף זכות, עיין מה שאמרו ז"ל (שבת קכ"ז): דהוי מהדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה, ועיין ברש"י שם שפירש דלימוד זכות גורם להשכנת שלום, ועיין עוד מה שכתב בסמ"ק (מצוה רכ"ה) שמתוך שידונו לכף זכות, יחשוב שאין חוטא רק אני, וישוב

וז"ל: 'על כל שתשמע עליו, אמור שנתכוון לטובה, עד שתדע בבירור שאינו כן, שאם אתה תדין כן ידונו אותך מן השמים לזכות'.

אמנם מצינו ברבותינו מפרשי המשנה שם שדיברו כנגד ג' חלוקות, צדיק מפורסם, אדם בינוני או שאינו ידוע, ורשע מפורסם. **צדיק מפורסם:** דעת הרמב"ם היא שאף אם המעשה כולו נראה רע, צריך לדונו לזכות, וז"ל: 'אם היה איש ידוע שהוא צדיק, ומפורסם במעשי הטוב, ונראה לו מעשה שכל תכונותיו יורו על היותו מעשה רע, ואין להכריע בו שהוא מעשה טוב אלא בדוחק רב מאד ובאפשרות רחוקה, צריך לפרש אותו כטוב, הואיל ויש צד אפשרות להיותו טוב, ואין מותר לחושדו, ועל זה יאמרו כל החושד כשרים לוקה בגופו'. ע"כ. וכן כתב הרבינו יונה, וז"ל: 'הנה לך כי אין לדון לכף חובה הצדיק גמור לעולם'. **אדם בינוני או שאינו ידוע:** דעת הרמב"ם היא שאם יש לפרש מעשהו לטוב, צריך לעשות כן, וז"ל: 'תראהו עושה מעשה או אומר דבר, שאם יפורש באופן מה הריהו טוב, ואם תפרשהו באופן אחר הרי הוא רע, פרשהו כטוב, ואל תחשוב בו רע'. ע"כ. וכן דעת הרבינו יונה, וז"ל: 'אין יודעין בו אם הוא צדיק ואם הוא רשע. ואם מכירין אותו והוא איש בינוני פעמים עושה רע ופעמים עושה טוב, ואם יעשה דבר שיש לדונו לכף חובה ויש לדונו לזכות בשיקול או אפילו לפי הנראה נוטה לכף חובה יותר, אם משום צד ענין יכול לדונו לזכות יש לו לומר לטובה נתכוון'. ע"כ. ובחפץ חיים (באר מים חיים כלל ג סק"י) כתב שמצד הדין הלך אחר המעשה וכדברי הרמב"ם, ודברי הרבינו יונה שאף אם הדעת נוטה לחיוב, יש לדונו לזכות, מידה טובה בעלמא היא. רשע מפורסם: דעת הרמב"ם היא שבמעשה שיש בו צד אחד לפרשו רע, צריך לדונו לכף חובה ולהשמר ממנו, וז"ל: 'וכן אם היה רשע ונתפרסמו מעשיו, ואחר כך ראינוהו עושה מעשה שראיותיו כולן מורות שהוא טוב, ובו צד אפשרות רחוקה מאד לרע צריך להשמר ממנו, ולא להאמין בו טוב, והואיל ויש בו אפשרות לרע'. ע"כ. וכן דעת הרבינו יונה.

ובמהר"ל (נתיבות עולם ח"ב נתיב לב טוב פ"א) כתב דהטעם דהגמרא (שבת קכ"ז): הביאה ג' עובדות דלימוד זכות, הוא כדי ללמד דאפילו בג' דברים שונים שיש בהם ללמד חובה מכל מקום צריך ללמד עליו זכות.

לברואו פן יכריע כל העולם לחובה. והמהר"ל דיסקין (דבר אגדה סוף ח"א) כתב דחו"ל יעצונו לדון לכף זכות למען לא ימצא לנו פתח בלבבנו לפרוץ גדר הבושה ולהגיע לידי חטא ומכשול, שכאשר יחקוק אדם בלבו שכולם צדיקים לא יעזו לפרוק עול.

מידה טובה היא ללמד זכות אף במקום שאין צריך (חפץ חיים)

מראי מקומות

- א. סנהדרין מב:
- ב. שבת קכז:
- ג. שבעות ל.
- ד. אבות פ"א מ"ו
- ה. ספר המצוות להרמב"ם מצוות עשה קע"ז
- ו. רמב"ם הלכות דעות פ"ה ה"ז
- ז. באר מים חיים כלל ג סק"י
- ח. אבות פ"א מ"ו
- ט. עין אבות אבות פ"א מ"ו
- י. מגן אבות לרשב"ץ אבות פ"א מ"ו
- יא. נתיבות עולם ח"ב נתיב לב טוב פ"א
- יב. סמ"ק מצוה רכ"ה
- יג. דבר אגדה סוף ח"א